

ERKIN KURASHDA MOTIVATSION HARAKATLANTIRUVCHI TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Xudayberganov O.E.

*Ma'mun universiteti "Umumkasbiy fanlar" kafedrasida professor
v.b. p.f.b.f.d. (PhD)*

Tayanch so'zlar: motivlar, ehtiyojlar, qiziqishlar, o'rnatishlar, his-tuyg'ular, intellektual-kognitiv, munosabatlar, stereotiplar, raqobat kurashini o'tkazish uslublari.

Ключевые слова: мотивы, потребности, интересы, влечения, эмоции, интеллектуально-познавательный, установки, стереотипы, стили ведения соревновательной схватки.

Key words: motives, needs, interests, desires, emotions, attitudes, stereotypes, intellectual-cognitive, styles of competitive encounters.

РЕЗЮМЕ:

Maqolada kurashchilarning milliy kelib chiqishi (motivatsiyasi va munosabati) ni hisobga olgan holda (erkin kurash misolida) o'tkaziladigan musobaqalarning uslubiy o'tkazilishini shakllantirish metodologiyasi ko'rsatilgan, bu esa kurashni takomillashtirish jarayoni strategiyasini samarali amalga oshirish imkonini beradi.

РЕЗЮМЕ:

В работе показана методология формирования стилизованного ведения соревновательной схватки борцов (на примере вольной борьбы) с учетом их этнических предпосылок (мотиваций и установок), позволяющая эффективно реализовывать стратегию процесса совершенствования спортивного мастерства спортсмена-борца.

SUMMARY:

The paper shows the methodology of formation stylistic conducting of competitive encounters (for example, in wrestling) with regard to their ethnic backgrounds (motivations and attitudes) that allow to implement effectively the strategy of the process of improvement sportsmanship of athlete wrestler.

Maqolaning dolzarbligi. Dunyoda erkin kurash bo'yicha ko'plab adabiyotlar mavjud. Odatda ular kurash mashg'ulotlarining o'ziga xos shaxsiy masalalariga bag'ishlangan. Stilistlar kamdan-kam hollarda yangi kurashchini xalqaro sport ustasiga aylantirish jarayoni haqida fikr bildirishga jur'at etadilar. Erkin kurashchilarni uzoq muddatli tayyorlash kontsepsiyasini shakllantirishning ilmiy asoslari, erkin kurashda jismoniy sifatlarni rivojlantirish, erkin kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligi, boshlang'ich tayyorgarlik guruhlari

tayanch o'quv dasturi mazmuni haqida muhim ma'lumotlar. yuqori malakali erkin kurashchilarni boshqarish. Shubhasiz, kurash 20-asrda sayyoramiz sport hayotidagi eng noyob va ajoyib voqealardan biridir. Bu kurash turlarining xilma-xilligi va butun dunyoda misli ko'rilmagan mashhurlikdan dalolat beradi. Kurash alohida hodisa sifatida tibbiyot, pedagogika, psixologiya, biologiya, anatomiya, falsafa, sotsiologiya, tarix kabi qator fanlarning e'tiborini tortdi.

Faoliyat nazariyasi insonning shakllanish jarayoni qanday sodir bo'lishini, barcha biologik mavjudotlarga xos bo'lgan instinktning inson ongi tomonidan qanday boshqarilishini va hokazolarni tushuntiradi. Bu nazariya Rossiyada paydo bo'lgan. Uning asoschisi L.S. Vygotskiy va uning shogirdlari. Bu nazariyaning asosiy sharti shundan iboratki, inson muayyan faoliyat bilan shug'ullanishga undaydi va adekvat motivatsiyaga ega. Umuman olganda, bu erda motivatsiya asosiy rol o'ynaydi, chunki inson faoliyati uni maqsad sari yetaklaydi. Bu jarayonning eng yorqin namoyoni sportda kuzatiladi. To'g'ri motivatsiyaga ega bo'lgan sportchigina ko'p yillik mashg'ulotlarning jismoniy va ruhiy mashaqqatlarini yengib o'ta oladi, kuchli raqibga nisbatan tabiiy qo'rquvini yengadi, sportning cheklanishiga bardosh bera oladi.

Tadqiqotning maqsadi: erkin kurashchilarda motivatsion harakatlantiruvchi tizimlarni shakllantirish

Tadqiqot vazifalari: murakkab tashkil etilgan o'zaro ta'sirda shaxsning motivatsiyasini aniqlash va xulq-atvor faoliyatini takomillashtirish.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari va muhokamasi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, shaxsni takomillashtirish jarayoni xulq-atvor faoliyatini tartibga solishning to'rta yo'nalishi bo'yicha amalga oshiriladi:

1) Milliy ruhiyat tashuvchilarining idrok etish va tafakkurining o'ziga xosligini belgilovchi, ular atrofidagi voqelikni o'ziga xos tarzda idrok etish imkonini beradigan o'ziga xos kognitiv va intellektual fazilatlar mavjudligida ifodalangan intellektual-kognitiv soha, uni baholash va harakatlar rejalarini tuzish.

2) Kommunikativ-xulq-atvor sohasi - etnik guruhning har bir vakili o'ziga xos munosabatlar va zarur ma'lumotlarni almashish normalariga, o'ziga xos xulq-atvor stereotiplariga, o'ziga xos etakchilik shakllariga ega ekanligini ko'rsatadi.

3) Motivatsion-fon sohasi - milliy hamjamiyat motivlari va maqsadlarining o'ziga xosligi bilan tavsiflanadi.

4) Hissiy-irodaviy soha - sportchida o'ziga xos hissiy va irodaviy fazilatlarining shakllanishini belgilaydigan, faoliyat samaradorligi ko'p jihatdan bog'liqdir.

Ushbu yondashuv inson tanasining psixofiziologik imkoniyatlarini va ularning bog'lanishlarini yagona yaxlitlikka aylantirish mantiqini o'rganishni, unda nimaning o'ziga xosligini, individual ravishda o'ziga xosligini, muayyan o'ziga xos vaziyatda aniqlangan va barqarorligini aniqlashni o'z ichiga oladi. voqelikdagi gavdalanish shakllaridan biri emas. A. Adlerga ko'ra [1993, p. 15], ehtiyoj ob'ekti sifatida munosabat o'ziga xos xususiyatni yangi munosabat shakllanishida avloddan-avlodga o'tadigan xatti-harakatlar normalarida sub'ektiv g'oyalarni ob'ektivlashtirishga berdi. Etnik ongning, shu jumladan ijtimoiy-psixologik manfaatlar va stereotiplarning namoyon bo'lishning turli xil modifikatsiyalarida guruh maqsadlariga erishish zarurati bilan belgilanadigan motivlar sifatida shakllanishi, etnik jamoalar, guruhlar va shaxslarning xulq-atvor faoliyati tamoyillarining birlashishiga olib keldi. Ular jismoniy tayyorgarlikni, tananing ekstremal sharoitlarda mavjud bo'lish qobiliyatini, harakat qobiliyatlari va ko'nikmalarini shakllantirish, aql va ruhning doimiy rivojlanishini keng ma'noda shaxsning o'ziga xos kuchining asosiy manbai sifatida sinab ko'rishga xizmat qiladi. So'z va zamonaviy amaliyotning o'rnatish mezonlari hali ham qodir. Demak, motiv ehtiyojlarni aniqlaydi, "obyektivlashtiradi" deb taxmin qilish mumkin va motivni inson faoliyatiga undaydigan narsa, u uchun u amalga oshiriladi deb tushunish kerak.

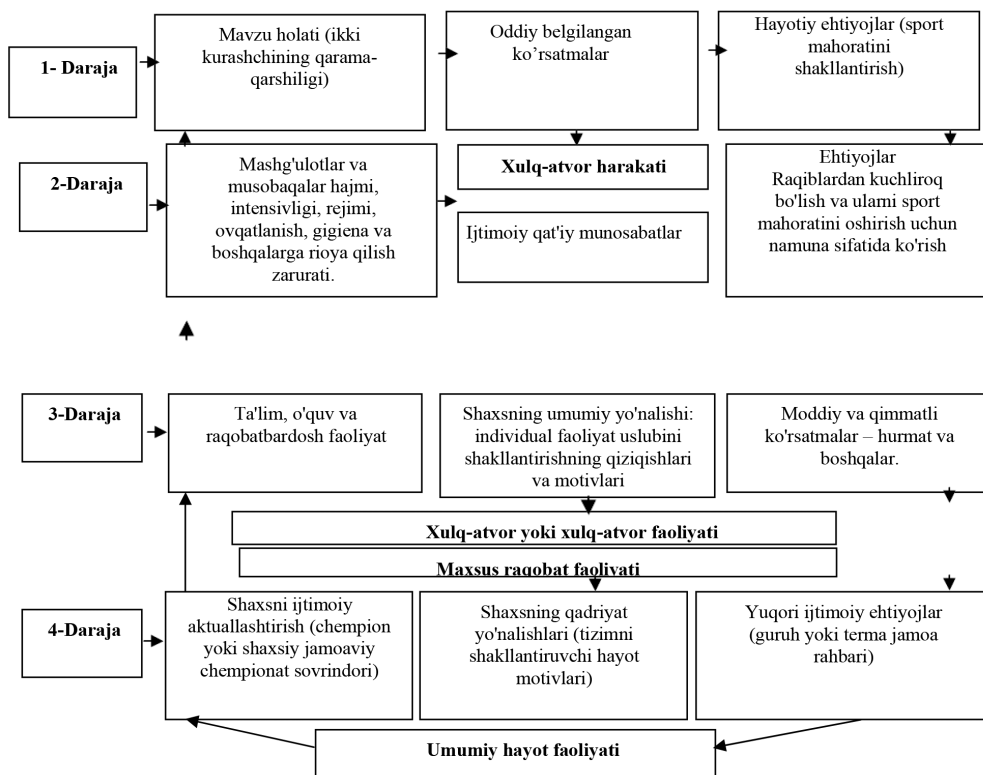
Sport faoliyatida motiv shaxsiy takomillashtirish jarayoniga hissa qo'shadigan moddiy turtki sifatida harakat qilishi mumkin.

Faoliyatning "motivlari" birinchi navbatda, sport musobaqasi sub'ekting mustaqil mavjudligida (ma'lum bir natijaga erishishda "men" shaxsining namoyon bo'lishi) va ikkinchidan, uning o'ziga nisbatan tayyorgarligining ruhiy qiyofasi sifatida paydo bo'lishi mumkin. Funktsional vosita fazilatlarini rivojlantirish va individual uslubni shakllantirish nuqtai nazaridan raqobat faoliyati, ushbu maqolaga asoslanib, ehtiyojlar, qiziqishlar, motivlar, his-tuyg'ular, munosabatlar, stereotiplar va ideallar motivlar bo'lishi mumkinligini taxmin qilish mumkin. Bu yerdan tadqiqot motivini uchta kontseptual doirada ajratish mumkin ko'rinadi, ongli ehtiyoj sifatida, ehtiyoj ob'ekti sifatida, ehtiyoj bilan identifikatsiya qilish. Ular nafaqat motivni aniqlabgina qolmay, balki ularni qondirishga xizmat qiluvchi ob'ektlar doirasining o'zgarishi va kengayishi bilan birga o'zgaradi va boyib boradi.

O'rganilayotgan materialga asoslanib, shuni aytishimiz mumkinki, shaxsning ongli ehtiyojlari inson faoliyatining turli xil o'ziga xos ko'rinishlariga ma'no beradi, ular turli xil va doimiy o'zgaruvchan faoliyat sharoitida sub'ektning xulq-atvori faoliyatining asosiy yo'nalishini belgilaydi. Motivatsiya yo'nalishi faoliyat va tashabbusning sifat tomonini belgilaydi, bir xil vaziyatdagi turli

shaxslarni o‘zlariga turli xil vazifalarni qo‘yishga va xulq-atvor faoliyati uchun maqsadlarning mantiqiy ketma-ketligini shakllantirishga undaydi.

Hayotiy faoliyatni amalga oshirish uchun turli xil jismoniy mashqlar zarurligiga e‘tibor qaratish va jismoniy o‘yin-kulgining ta‘siri chegaralarini kengaytirishga yordam berdi, bu mashg‘ulot va tarbiya jarayoniga me‘yoriy-tarbiyaviy xarakterdagi shaklni berdi va faoliyatni tartibga solishning tarkibiy qismlari bo‘lib xizmat qildi. Bularga individual temperament, individual xarakter va faoliyat uslubining individual stereotipi kiradi. Shunday qilib, A.P. Zaporjets ta‘kidlaydi: "Bu xususiyatlar shaxsning o‘ziga xosligini ifodalashning, o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi, bu mavjudlik uchun kurash sharoitida o‘ziga xos xususiyat sifatida ajralib turadi, uning yashash uslubini aniq belgilab beradi.

Sxema 1. Qarama-qarshilik uchun vosita motivatsiyasining funksional tomonlari

Kurashchining ijtimoiy xulq-atvorini dispozitsion tartibga solishning sinovdan o‘tgan ierarxik sxemasini tegishli ehtiyojlar (sport mahoratini shakllantirish) qondirish mumkin bo‘lgan o‘zgaruvchan ehtiyojlar va vaziyatlar (ta‘lim va tarbiya faoliyati shartlari) nuqtai nazaridan ko‘rib chiqish

mantiqan to'g'ri keladi. Kurashchining dispozitsiya qirralari quyidagi tartibda o'zgarishlarga javob berish uchun o'ziga xos munosabatlar ierarxiyasi tizimini ifodalaydi, deb faraz qilish.

Ushbu tuzilmaning birinchi (eng quyi) darajasini "predmetli vaziyatlar" tashkil qiladi, ularning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular o'ziga xos va tez o'zgaruvchan predmet muhiti tomonidan yaratilgan.

Qisqa vaqt ichida kurashchi bir "ob'ektiv vaziyat" dan ikkinchisiga o'tadi. Uning darajasi elementar sobit o'rnatishlarni o'z ichiga oladi. Ular eng oddiy vaziyatlarda hayotiy ehtiyojlar asosida shakllanadi. Oldingi tajriba bilan belgilanadigan harakatga tayyorlik sifatida bu munosabatlar modallikka ega emas ("uchun" yoki "qarshi" tajribalari) va ongsizdir (kognitiv komponentlar mavjud emas).

D.N Uznadzening nazariyasiga ko'ra. [1961, 1966], ong odatiy harakat to'siqqa duch kelganda va kurashchi o'z xatti-harakatini ob'yektivlashtirganda, xulq-atvori idrok predmetiga aylanganda munosabatni shakllantirishda ishtirok etadi. Bu ongli jarayonlarning negizida ong mazmuni emas, munosabat (sport mahoratining shakllanishi) yotadi.

Dispozitsiyaviy tuzilmaning ikkinchi darajasi ijtimoiy qat'iy munosabatlardir. Bu guruh muloqoti uchun sharoit yaratish darajasidir. Uning o'ziga xosligi shundaki, ular uchta asosiy komponentni o'z ichiga oladi: hissiy (baholovchi), kognitiv (ratsional) va xulq-atvorli (xulq-atvorga tayyorlik jihati), ular sub'ektning barcha lahzali o'zgaruvchan jarayonlarga reaksiyasini aks ettiradi. Sport motivatsiyasini shakllantiruvchi omillar, bir tomondan, asosiy yoki boshqa ish rejimlarida jismoniy faollik bilan bog'liq bo'lgan raqobatbardosh ehtiyojlar, mos keladigan ijtimoiy yo'riqnomalar: raqobatchilardan kuchliroq bo'lish va boshqalar. Guruh ichidagi moslashuv davom etar ekan, guruhdagi muloqot sharoitlari ma'lum bir guruhdagi kurashchining qulayligiga bog'liq bo'lgan qulaylik muhitini yaratadi. Bunday faoliyat holatlarining davomiyligi beqiyos uzoqroq. Ko'p vaqt davomida uning faoliyatida sodir bo'lgan guruhning asosiy xususiyatlari o'zgarishsiz qoladi.

Dispozitsiyaviy tuzilmaning uchinchi darajasi - bu turli ob'ektlar va turli vaziyatlarda ishlashga asoslangan raqobatbardosh faoliyat uslubini shakllantirishga yo'naltirilgan. Ular ko'proq yoki kamroq umumlashtirilgan bo'lishi mumkin, chunki ob'ektlarning o'zlari turli darajadagi umumlashtirishga ega.

Binobarin, bu daraja mashg'ulotlar mazmunini o'zgartirish va musobaqadan oldingi davrda sportchining maxsus jismoniy tayyorgarligi zaif tomonlariga birlamchi ta'sirni aniqlash holatiga tezkor javob berishga yordam beradi. Ushbu

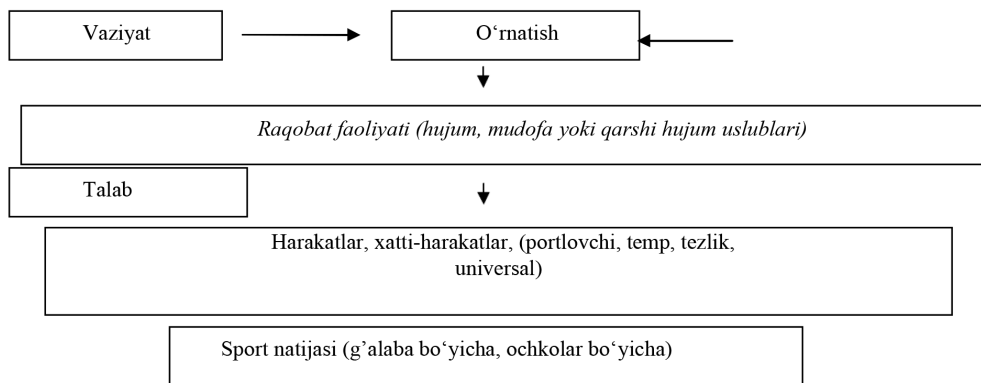

darajada faoliyatning motivatsion sohasi raqobatbardosh kurashning individual uslubini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u keyinchalik rejalashtirilgan farovonlikka (sharaf, hurmat va boshqalar) erishish holatida aks etadi.

To'rtinchi (yuqori) daraja ma'lum bir shaxsning hayotiy faoliyati uchun tizimni tashkil etuvchi motivlar sifatida qiymat yo'nalishlari tizimi (axloqiy va estetik ideallar, xatti-harakatlar normalari, ehtiyoj va moddiy manfaatlar va boshqalar) tomonidan shakllantiriladi. Sport mashg'ulotlarining umumiy shartlari. Bu daraja kurashchi hayotining umumiy ijtimoiy sharoitlarini jismoniy faoliyatning barcha parametrlarida aks ettiradi, ular muayyan etnik guruh yoki ijtimoiy guruh turmush tarzining etnik, siyosiy, madaniy va sport xususiyatlari bilan tavsiflanadi. Ushbu qadriyat yo'nalishlari o'z mohiyatiga ko'ra, shaxsning eng yuqori ijtimoiy ehtiyojlari (masalan, terma jamoaga qo'shilish zarurati) va muayyan shaxsiy maqsadlarni amalga oshirish (yuqori sportga erishish) imkoniyatini ta'minlaydigan turmush tarzi asosida shakllanadi.

Binobarin, dispozitsiyaning darajali chegaralari (tizimli mashg'ulotlar paytida) motivatsiyalangan vosita faoliyatining namoyon bo'lishi uchun yangi munosabatlar tizimini, shu jumladan raqobat faoliyati jarayonida opponentlarga bo'lgan munosabatni (sub'ekt-ob'ekt munosabatlarini) shakllantiradi. Murabbiy yoki uning guruhdoshlari yoki do'stlari (sub'ektiv munosabatlar) va o'ziga nisbatan munosabat.

Shu bilan birga, munosabatlar tizimi (munosabatlari) o'ziga xos vaziyat sharoitlari va shaxsning sport natijasiga erishish uchun motivatsion ehtiyojlari bilan belgilanadi, bu dispozitsiyani tartibga solish imkoniyatini oldindan belgilaydi. Raqobat sharoitida motivatsiyalangan vosita faoliyatini tartibga solish mexanizmi (sub'ektiv munosabatdan o'z-o'ziga munosabatdan raqibni faoliyat ob'ektiga aylantirish munosabatiga qadar).

Sxema 2. Faoliyat maqsadiga erishish uchun tartibga solish munosabatlari modeli

tanlangan faoliyat turi bo'yicha insonda qiymat yo'nalishlarini aniqlash va rivojlantirishga imkon beradi.

Xulosa. Tadqiqot ma'lumotlarini taqqoslash va motivatsion etnik munosabatlarning namoyon bo'lishi natijalari va xulq-atvor faolligini shakllantirishga ta'sir qiluvchi stereotiplar o'rtasidagi aniq muvofiqlik quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon berdi:

1. Harakat funksional tizimi bilan o'zaro aloqada namoyon bo'ladigan milliy-psixologik sifatlarning motivatsion mohiyati, tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy belgilanishi haqidagi bilimlar amaliyotda talabga ega. Ehtiyoj erkin kurashchilarning individual sport mahoratini oshirish jarayonini boshqarish muammosini hal qilishdadir.

2. Turli etnik guruhlar vakillari o'rtasidagi etnik motivatsiya hissiy-irodaviy va intellektual-kognitiv xulq-atvor faoliyatining o'ziga xosligi bilan ajralib turadi va asab tizimi va miyaning tug'ma xususiyatlari, etnik munosabat va stereotiplar, insonning umumiy pedagogik yo'nalishlari ta'siri bilan belgilanadi. Etnik jamoa va etnik madaniy an'analar.

3. Xulq-atvor faoliyatining milliy-psixologik parametrlarining motivatsion ko'rinishlari, moslashuvchan barqarorlikga ega bo'lib, turli jamoalar vakillari o'rtasidagi milliy-psixologik fazilatlarni taqqoslash va qarama-qarshi qo'yish uchun o'ziga xos baholash mezonini bo'lib xizmat qiladi, bu uning vosita faoliyatini tartibga solishdagi ahamiyatini belgilaydi. Sportchilarni - erkin kurash ustalarini tayyorlashning ko'p yillik bosqichi jarayonida ko'nikma va malakalar.

Adabiyotlar:

1. Abdullaev Sh.A., Agzamov A.A. Erkin kurash nazariyasi va metodikasi. Qo'llanma. T. 2016 yil.
2. Abdullaev Sh.A. Erkin kurash bo'yicha sport va pedagogik mahoratini oshirish. Qo'llanma. "O'roq press" nashriyoti – 2017. 208 b.
3. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. / ред. А.А. Бодалева, Б.Ф. Ломова. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.
4. Бызова В.М. Психология этнических различий: Проблемы менталитета, отношений, понимания: автореферат. дис. ... д-ра психол. наук. – СПб., 1998. – 34 с.
5. Kerimov F.A. – "Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar" o'quv qo'llanma. T., 2004 yil.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – 2-е изд. – М: Смысл; Академия, 2005. – 352 с.